

Півторак А. О.,

*студентка I курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Актуальність теми на сучасному етапі розвитку суспільства та держави полягає у потребі джерела, інструменту або засобу регулювання деяких питань, що стосуються протиріч, які виникають під час судової практики в державі. Україну, як правило, відносять до молодих держав, що знаходяться в процесі формування функціоналу стабільної системи законодавства. Крім того, Україну відносять до романо-германського типу правової сім'ї, для якої притаманна єдина ієрархічна система джерел права та деякі основи римського права, що з плином часу – потребують кардинальних змін, через орієнтири, які поставила перед собою держава. Мова йде, саме про курс на євроінтеграцію, що потребує докорінних змін як в системі законодавства, так і практичній діяльності державних органів. Серед зазначених питань постає й питання щодо шляхів реалізації прецедентного права в Україні, що, на наш погляд є проявом сучасного курсу розвинених держав.

Як відомо, поняття правовий прецедент становить різновид джерел права притаманний англо-американській правовій сім'ї, а саме Англії, США, Індії та ін. З метою розуміння природи прецедентного права, потрібно розпочати з історії формування його поняття та практики. Отже, починаючи із зародження в Англії, поняття «загальне право» складало правову систему ще з 12 ст. у формі звичаєвого права, яким керувалися судді у вирішенні справ. Судді зіткнулись з проблемою у вигляді повторних рішень щодо схожих за своєю сутністю справ. Такі випадки спонукали до вирішення цієї проблеми таким чином, щоб утворювалось загальнообов'язкове рішення – судовий прецедент. Таким чином судовий прецедент як джерело права притаманне англо-американській правовій сім'ї, знаходить своє відображення у судовій практиці. Отже, судовий прецедент – це результат судової діяльності, який знаходить своє відображення у рішенні суду, що стає загальнообов'язковим правилом для вирішення аналогічних справ в майбутньому [1, с. 13] та веде до формування прецедентного права.

З метою розуміння та використання терміну правового прецеденту, потрібно надати йому чітке визначення, підкреслити основні ознаки та структуру. Отже, правовий прецедент являє собою документ, що

закріплює нові правові норми, які утворилися внаслідок вирішення конкретної юридичної справи судовим або адміністративним органом і стає обов'язковим для застосування при розгляді аналогічних справ у майбутньому [2, с. 5].

До основних ознак правового прецеденту слід віднести: високий ступінь визначеності, нормативної регламентованості та здатності до змін; форму спеціального різновиду правоустановчої діяльності; притаманність вищим судовим інстанціям та наслідок судового рішення; загальнообов'язковість для вирішення схожих за сутністю справ, орієнтовану на забезпечення узгодженості судової практики, забезпечення розподілу справ серед суддів в залежності від навантаження; сприятливість оперативному розгляду великої кількості справ; ефективність протистоянню корупції у самій системі; вирішення прогалин в законодавстві, колізій; відповідність чинним нормам і судовій практиці у їх поєднанні за відсутності суперечностей між ними.

До структури судового прецеденту слід віднести – факти або фундаментальні фактичні обставини, на яких будується основна сутність справи; ключові докази на підтримку висновку по справі, задля вирішення спірних питань, що є причиною утворення прецедентів; судові рішення, що забезпечує інтереси сторін, які є суб'єктами правовідносин по справі [3].

Відповідно до регламенту Пленуму Верховного Суду України у розділі про загальні положення (п. 6) зазначається, що до повноважень Пленуму належить: «надання роз'яснень судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства» [4]. Тобто у ситуаціях, коли суди загальної юрисдикції стикаються із утворенням аналогічних справ, за відсутності загальнообов'язкового рішення суду, вони можуть винести рішення, що протирічать одне одному. У такому разі виникає багато спірних питань і це є виявом прогалин в законодавстві. Тому поставлене питання вирішують роз'яснення Верховного Суду, які у майбутньому беруться до уваги у процесі вирішення справ та набувають законної сили. Це підтверджується ст. 36 п. 3 та п. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в яких зазначаються повноваження суду щодо надання роз'яснень. В Україні де юре не передбачено законодавством утворення та реалізація прецедентного права через це, де факто утворюються прогалини в законодавстві, які є наслідком юридичних колізій, що утворюються, коли одні норми сприймаються по різному декількома суддями. Внаслідок цього утворюються ситуації, де стосовно схожих справ можуть виникати різні судові рішення, що в подальшому оскаржуються конкретними юристами у вищих судових інстанціях – представниками інтересів особи або держави (адвокат, прокурор). Тому, за допомогою практичного застосування судового прецеденту можна врегулювати вищезазначенні розбіжності рішень.

Також приймаються відмінні рішення на різних рівнях, інстанціях, як протиріччя між апеляцією та касацією. Наприклад, адміністративна справа, яка розглядається апеляційним судом, як судом першої інстанції оскаржується у суді другої інстанції – касаційному суді відносно цієї справи. В цьому випадку Верховний суд надає роз'яснення нормам права, які сприймалися не правильно однією зі сторін. Пленум Верховного Суду на рівні закону вступає в силу і тоді невідповідне чинному законодавству рішення скасовується.

Якщо порівняти реалізацію прецеденту фактично та юридично, як самостійного джерела права, у правовій системі Англії, то судовий прецедент утворюється через тлумачення конкретної справи судом, яку протягом певного терміну не оскаржують. І тоді вона представляє собою прецедент, на який у майбутньому можуть спиратися судді у винесенні рішення щодо конкретних справ. Особливістю утворення прецеденту в зазначеній системі є приклад конкретної справи. Таким чином, судді пришвидшують судовий процес, за допомогою передбаченого законодавством прецеденту [5, с. 351].

Тому, порівнюючи процес утворення прецеденту в Україні та в Англії, як країни-представника англо-американської сім'ї слід зазначити, що тлумачення застосовуються до різних чинників. В Україні судовий прецедент не визнається офіційним джерелом права в класичному розумінні, як у країнах англо-американської правової системи (Великобританія, США). Однак, з певними застереженнями, можна говорити про часткове використання судових рішень як орієнтира для формування та застосування норм права. Це питання має декілька ключових аспектів:

1. Рішення Конституційного Суду України мають обов'язкову силу для всіх суб'єктів права і фактично встановлюють обов'язкові для виконання правові позиції. Хоча такі рішення формально не вважаються судовим прецедентом, вони мають прецедентне значення, оскільки слугують основою для однакового розуміння конституційних норм [6, с. 65].

2. Верховний Суд України видає постанови, що мають важливе значення для забезпечення єдності судової практики. Відповідно до процесуального законодавства (ЦПК, КАС, КПК), інші суди мають орієнтуватися на правові висновки Верховного Суду під час розгляду подібних справ. Хоча це не є класичним прецедентом, такі рішення фактично виконують функцію орієнтира для нижчих судів.

3. Україна, як держава-учасниця Європейської конвенції з прав людини, зобов'язана враховувати рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Це наближає українську правову систему до прецедентного підходу, оскільки рішення ЄСПЛ є обов'язковими для національних судів у подібних справах [6, с. 66].

4. Згідно з Цивільним кодексом України та іншими нормами, джерелами права визнаються нормативно-правові акти, звичай та міжнародні договори, але не прецеденти. Водночас правозастосовна практика, зокрема постанови Верховного Суду, поступово набуває ваги як інструмент однакового тлумачення норм.

5. Хоча прецедент формально не є джерелом права, на практиці рішення вищих судів та узагальнення судової практики мають дедалі більший вплив на розвиток правової системи. Це свідчить про поступове зближення з принципами правової визначеності та єдності судової практики, властивими для прецедентного права.

Отже, хоча судовий прецедент в Україні не визнається офіційним джерелом права, правові позиції вищих судів, особливо Верховного Суду та Конституційного Суду, фактично виконують прецедентну роль. Це сприяє єдності судової практики й підвищенню правової визначеності. Таким чином, можна стверджувати про наявність елементів прецедентного права в українській правовій системі, хоча він формально не закріплений.

Список використаних джерел:

1. Вербицький Д. В. Теоретико-правові аспекти формування прецедентного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2019. С. 12–15. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/1>
http://sej.org.ua/4_2019/3.pdf

2. Стецюк Б. Р. Судовий прецедент як джерело права в сучасній правовій системі України: теоретико-правові аспекти. *Правовий часопис Донбасу*. № 1(82). 2023. С. 3–7. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/76/67>.

3. Бондаренко Є. І. Становлення правового прецеденту як джерела права. *Правове регулювання економіки*. № 11–12. 2012. С. 33–44.

4. Регламент Пленуму Верховного Суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-02#Text>

5. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Право Англії як класична модель прецедентного права. *Часопис Київського університету права*. № 4. 2015. С. 348–352.

6. Ніколенко Л. М. Визначення місця судового прецеденту в системі джерел українського права. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 3(51). 2021. DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.3\(51\).246464](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.3(51).246464).